

SKRIFTER UTGIVNA AV SVENSKA KYRKOHISTORISKA FÖRENINGEN 1:116
PUBLICATIONS OF THE SWEDISH SOCIETY OF CHURCH HISTORY 1:116

Kyrkohistorisk årsskrift 2016

Redigerad av ANDERS JARLERT

Professor i kyrkohistoria vid Lunds universitet

With summaries in English

Svenska Kyrkohistoriska Föreningen

MEMBER OF C.I.H.E.C. (COMMISSION INTERNATIONALE
D'HISTOIRE ET D'ETUDES DU CHRISTIANISME)

ARBETSUTSKOTT

Ordförande: Professor Anders Jarlert

Vice ordförande: Docent Stina Fallberg Sundmark

Sekreterare: Fil. och teol. mag. Andreas Wejderstam

Skattmästare: Teol. mag. Carl Sjösvärd Birger

Övriga ledamöter: Professor Torkel Jansson och Professor Bertil Nilsson

E-post: anders.jarlert@ctr.lu.se, andreas.wejderstam@teol.uu.se

Webbplats: <http://www.kyrkohistoriska.se/foreningen>

KYRKOHISTORISK ÅRSSKRIFT

Redaktör: Professor Anders Jarlert, Lund, anders.jarlert@ctr.lu.se, tel 046-222 90 37

Redaktionssekreterare: Teol.dr Alexander Maurits, Lund (recensioner), alexander.maurits@ctr.lu.se

Adress (böcker): Teol.dr Alexander Maurits, CTR, LUX, Lunds universitet, Box 192, 221 00 Lund

(recensioner): Teol.dr Alexander Maurits, alexander.maurits@ctr.lu.se

(artiklar): Prof. Anders Jarlert, CTR, LUX, Lunds universitet, Box 192, 221 00 Lund,

anders.jarlert@ctr.lu.se

Advisory Board: Professor Ingvar Dahlbacka, Åbo, Professor Dr. Heinrich Holze, Rostock, Professor Tarald Rasmussen, Oslo.

Webbplats: <http://www.kyrkohistoriska.se/arsskrift>

PlusGiro 37 05 43-1

Medlemsavgift: 275 kronor för fullt betalande, 225 kronor för registrerade studenter och pensionärer.

Vid rekvisition kostar KÅ 275 kronor. Kostnader för porto och emballage tillkommer.

For international subscriptions:

iban: SE13 9500 0099 6034 0370 5431

BIC: NDEASESS (NORDEA)

If you are a (new) subscriber, please send all correspondence to carl.sjosvard.birger@teol.uu.se

Utgiven med anslag från

Samfundet Pro Fide et Christianismo (Nils Henrikssons stiftelse), Stiftelsens Lindauers fond och Segelbergsska stiftelsen för liturgivetenskaplig forskning

Sättning: Daniel Karlsson, PCG Malmö, 2016

Tryck: ÅkessonBerg, 2016

ISBN 978-91-982192-5-8

ISSN 0085-2619

Innehåll

Kyrkohistorisk årsskrift 2015 (Anders Jarlert) 9

Artiklar

CAMILLE BATAILLE

The Immaculate Conception in Late Medieval
Sweden..... 15
English Abstract..... 38

CAROLA NORDBÄCK & GUNILLA GUNNER

S:t Katarina svenska församling i S:t Petersburg:
Kyrkan som minnespolitisk arena, andlig
gemenskap och transkulturellt rum..... 41
*Summary: St. Catherine's Swedish Church in St. Petersburg:
The Church as an Arena of Memory Politics, a Religious
Community and a Transcultural Space* 55

MAGNUS LUNDBERG

Högt ovanför klausuren: Spansk-amerikanska
kontemplativa kvinnors andliga flygfärder..... 57
*Summary: High above the Enclosure: The Spiritual Flights
of Spanish-American Contemplative Women*..... 76

LENNART NYMAN

»Trumman magert altar är, Kyrkonyckeln
jag begär». En kollektivbiografisk studie över
frihetstidens fältpräster..... 81
*Summary: A Prosopographic Study of the Swedish Field
Chaplaincy During the Age of Liberty*..... 107

Meddelanden och dokumentation

Svenska Kyrkohistoriska Föreningen..... 111
Nordveck (Carola Nordbäck)..... 114
Genmäle på Christer Pahlmblad (Otfried Czaika)
..... 115
Svar till Otfried Czaika (Christer Pahlmblad)..... 118
Brevet om Lillan (Gösta Imberg)..... 120
Hilding Pleijels »genusperspektiv» (Anders Jarlert)
..... 124
Begravning enligt Kyrklig sed 2008–2009 (Curt
Dahlgren)..... 132

Recensioner

Allmän kyrkohistoria..... 147
Nordisk kyrkohistoria..... 183

RECENSERADE BÖCKER I BOKSTAVSORDNING

*Jonathan Adams, The Revelations of St Birgitta.
A Study and Edition of the Birgittine-Norwegian
Texts, Swedish National Archives, E 8902 (Roger
S. Andersson)*..... 194

Bo Ahlberg, Falkenbergs prästgård (Lars Aldén)..... 270

*Jan-Åke Alvarsson (huvudred.), Svenskt frikyrko-
lexikon (Oloph Bexell)*..... 261

*Carl Axel Aurelius, Luther i Sverige. Den svenska
Lutherbilden under fyra sekler. (Sven Thidevall)*..... 223

*Elena Balzamo, Den osynlige ärkebiskopen. Essäer
om Olaus Magnus. (Ingun Montgomery)*..... 200

*Eve-Marie Becker, Der Begriff Der Demut Bei
Paulus. (Birgit Stolt)*..... 149

*Lars Otto Berg, Sigtuna/Ärlinghundra kontrakt
1593–1999. 1. Ärlinghundra kontrakt (Uppsala
stifts herdaminne II:9:1). (Owe Samuelsson)*..... 221

*Carin Bergström, Mitt i byn. Med kyrkan som
följeslagare genom Sveriges historia. (Martin
Nykvist)*..... 183

*Martin Berntson (red.), Vägen mot bekvämligheten.
Perspektiv på organisation, bekvämlighetsbildning och
fromhetsliv i Skara stift ca 1540–1595. (Sinikka
Neuhaus)*..... 199

*Martin Berntson & Anna Minara Ciardi (red.),
Kyrklig rätt och kyrklig orätt – kyrkorättsliga
perspektiv. Festskrift till professor Bertil Nilsson.
(Jyrki Knuutila)*..... 264

*Arne Bugge Amundsen (red.), Vekkelsens møte-
steder. (Hanne Sanders)*..... 232

- Anna Minara Ciardi*, On the Formation of Cathedral Chapters and Cathedral Culture. Lund, Denmark, and Scandinavia, c. 1060–1225. (Cordelia Hess).....188
- Urban Claesson*, Kris och kristnande. Olof Ekmans kamp för kristendomens återupprättande vid Stora Kopparberget 1689–1713. Pietism, program, praktik. (David Gudmundsson).....203
- Alexandre Coello de la Rosa*, Jesuits at the Margins. Missions and Missionaries in the Marianas (1668–1769). (Magnus Lundberg).....166
- Celia Cussen*, Black Saint of the Americas. The Life and the Afterlife of Martín de Porres (Magnus Lundberg).....164
- Sigrid Danielson & Evan A. Gatti (red.)*, Envisioning The Bishop. Images and the Episcopacy in the Middle Ages. (Sara E. Ellis Nilsson).....154
- Anders Dillmar*, Harald Göransson och kyrkomusikens förändring i Sverige under 1900-talets andra hälft (fyra band). (Anders Jarlert).....251
- Brian Douglas*, The Eucharistic Theology of Edward Bouverie Pusey. Sources, Context and Doctrine within the Oxford Movement and Beyond. (Erik Sidenvall).....171
- Maria Eckerdal*, En katolsk liturgi för en katolsk kyrka. Yngve Brilioths liturgiska reformsträvanden 1914–1942. (Jonas Jonson).....244
- Stina Fallberg Sundmark*, Teologi för praktiskt bruk. Frälsningshistoriska perspektiv på *Summula* av Laurentius av Vaksala. (Jyrki Knuutila).....197
- Michael Fischer*, Religion, Nation, Krieg. Der Lutherchoral *Ein feste Burg ist unser Gott* zwischen Befreiungskriegen und Erstem Weltkrieg. (Sven-Åke Selander).....169
- Virginia Garrard-Burnett, Paul Freston & Stephen C. Dove (red.)*, The Cambridge History of Religions in Latin America. (Magnus Lundberg).....147
- Helen Gittos*, Liturgy, Architecture, and Sacred Places in Anglo-Saxon England. (Stephan Borgehammar).....155
- Saxo Grammaticus*, Gesta Danorum. The History of the Danes, 2 vol. Utg. Karsten Friis-Jensen, övers. Peter Fisher. (Anna Minara Ciardi).....192
- Elisabeth Hallgren Sjöberg*, Såsom en slöja. Den kristna slöjan i en svensk kontext. (Anders Jarlert).....228
- Klas Hansson*, Kyrkan i fält. Fältpräster i det svenska försvaret – organisation, principer och konflikter i ekumenisk belysning sedan 1900. (David Gudmundsson).....266
- Johan Herbertsson*, Rättegångsgudstjänsten i Sverige. Reglering och förändring 1684–1989. (Urban Claesson).....206
- Michael Jonas*, Mikroliturgie. Liturgische Kleinformeln im frühen Christentum (Birgit Stolt).....152
- Lennart Karlsson*, Ecce Homo. Om passionsdramat i svensk medeltidskonst. (Stina Fallberg Sundmark).....196
- Beate Kobler*, Die Entstehung des Negativen Melanchthonbildes. Protestantische Melanchthonkritik bis 1560. (Birgit Stolt).....162
- Flemming Kofod-Svendsen*, Teologi og konsekvens. Niels Ove Rasmussen Vigilius' teologiske virke med særligt henblik på bibelsyn, kirkesyn, konfessionstroskab, karismatik og samarbejde på den kirkelige højrefløj i sidste halvdel af det 20 århundrede. (Rune Imberg).....257
- Antti Laine*, Ecumenical Attack Against Racism. The Anti-Racist Programme of the World Council of Churches, 1968–1974. (Björn Cedersjö).....177
- Kurt E. Larsen (red.)*, Historiebruk i väckelseforskningen. (Urban Claesson).....234
- Mats Larsson*, »Vi kristna unga kvinnor». Askers Jungfruförening 1865–1903 – identitet och intersektionalitet. (Erik Sidenvall).....236
- Volker Leppin*, Transformationen. Studien zu den Wandlungsprozessen in Theologie und Frömmigkeit zwischen Spätmittelalter und Reformation. (Birgit Stolt).....161

<i>Daniel Lindmark & Olle Sundström (red.)</i> , De historiska relationerna mellan Svenska kyrkan och samerna. En vetenskaplig antologi. (Leif Nordenstorm).....	225
<i>Hartmut Ludwig & Eberhard Röhm in Verbindung mit Jörg Thierfelder (Hg.)</i> , Evangelisch Getauft – Als »Juden« Verfolgt. Theologen jüdischer Herkunft in der Zeit des Nationalsozialismus. Ein Gedenkbuch. (Anders Jarlert).....	174
<i>Eric Metaxas</i> , Bonhoeffer. Präst, Martyr, Spion. (Jenny Karlsson).....	175
<i>Gustavo Morello, SJ</i> , The Catholic Church and Argentina's Dirty War. (Magnus Lundberg).....	179
<i>Eva Nilsson Nylander (red.)</i> , Mellan evighet och vardag. Lunds domkyrkas martyrologium Liber daticus vetustior (den äldre gåvoboken). Studier och faksimilutgåva. (Monica Hedlund †).....	184
<i>Ragnar Norrman (red.)</i> , Delar i en helhet. Nedslag i Uppsala stifts historia 1593–2006. (Uppsala stifts herdaminne I:5); Kyrka mitt i byn. Perspektiv på Uppsala stifts historia 1601–2010. (Uppsala stifts herdaminne I:6); stiftshistoria i Uppsala. Artiklar och notiser. (Uppsala stifts herdaminne I:7). (Owe Samuelsson).....	216
<i>Harry Nyberg & Per Berggrén</i> , Kyrkklockorna i Bolstads medeltidskyrka – Kultur, historia och budskap. (Lars Aldén).....	269
<i>Lena Rangström</i> , Dödens teater. Kungliga svenska begravingar genom fem århundraden. (Jan-Olof Aggedal).....	201
<i>Jens Rasmussen</i> , Vækkelser i dansk luthersk fælleskultur. Andagtsbøger og lægmandsforsamlinger (1800–1840). (Hans Andreasson).....	230
<i>Samuel Rubenson</i> , Det tidiga klosterväsendet och den antika bildningen. Slutrapport från ett forskningsprogram. (Svante Nordin).....	151

<i>Anders Ruuth, Anders Alberius & Krister Wos Andersson</i> , Bibeln till Sverige och världen. Svenska Bibelsällskapets historia 1815–2015. (Andreas Wejderstam).....	243
<i>Juha Seppo</i> , Arkkipiispan Aika. Martti Simojoki, II (Ruth Franzén).....	253
<i>Christopher Spehr (red.)</i> , Lutherjhrbuch. 82. Jahrgang 2015. Organ der internationalen Lutherforschung. (Birgit Stolt).....	159
<i>Matthias Steuchius</i> , »I dag konung, i morgon död«. Matthias Steuchius likpredikan över Riksänkedrottningen Hedvig Eleonora och Änkehertiginnan Hedvig Sofia. Utgiven med inledning och kommentar av Anders Jarlert. (Ingun Montgomery).....	205
<i>Bengt Stolt</i> , Kaplanen Herman Hedberg. Ett liv i tillbedjan och själavård. (Martin Nykvist).....	250
<i>Thomas Tredway</i> , Conrad Bergendoff's Faith and Work. A Swedish-American Lutheran, 1895–1997. (Kjell O. Lejon).....	172
<i>Nick J. Watson & Andrew Parker</i> , Sport and the Christian Religion. A Systematic Review of Literature (Martin Nykvist).....	181
<i>Åke Werdenfels (red.)</i> , Tidsbilder. S:t Laurentii/Heliga Kors kyrka i Ronneby [Blekingeboken 2016, årg. 94]. (Jes Wienberg).....	268
Skriftserier och medarbetarförteckning	
SKRIFTSERIER	
Skrifter utgivna av Svenska Kyrkohistoriska föreningen.....	275
Meddelanden från Kyrkohistoriska arkivet i Lund. Ny följd.....	276
Bibliotheca Historico-Ecclesiastica Lundensis.....	276
Acta universitatis upsaliensis. Studia Historico-Ecclesiastica Upsaliensia.....	277
MEDARBETARFÖRTECKNING.....	279

Mera fruktbart hade varit att istället för det dagsaktuella »slöja» koncentrera undersökningen till hår, vilket hade besparat förf. det besynnerliga och äventyrliga försöket att kalla hatt för »slöja», och risken att isolera »den kristna slöjtraditionen» utan att ta någon hänsyn till sorgslöjans långa bibehållande och slutliga avveckling.

I sin analys konstaterar förf. att medan Pingströrelsen identifierade sig mot omgivande kristna samfund genom en mer bokstavstroget tolkning av Nya testamentet, identifierade man sig med det moderna västerlandet på bekostnad av sådant i Nya testamentet som bedömdes som antikt eller österländskt. Såväl här som i romersk-katolska kyrkans syn på nunnedoket har symboliken förskjutits.

Den allt vanligare förväxlingen av kyrkohistoria med religionshistoria upprepas och utvidgas här så att även historikern Inger Hammar postumt utnämns till religionshistoriker. Martin Luther citeras på engelska, som om han ordagrant uttryckt sig så.

Som helhet innehåller avhandlingen många intressanta reflexioner, även om resultaten inte alltid är så originella. Gång på gång landar förf. i hår istället för »slöja». Det historiska språnget förbi 1800-talets katolska nunnor i Sverige till den sentida katolska debatten är liksom den stora roll den exegetiska diskussionen om kvinnliga präster tillmäts för »slöjan» i svensk kontext en förblivande svaghet, liksom det gåtfulla utelämnandet av sorgslöjan.

ANDERS JARLERT

Jens Rasmussen

VÆKKELSER I DANSK LUTHERSK FÆLLESKULTUR. Andagtsbøger og lægmandsforsamlinger (1800–1840).

Odense: Syddansk Universitetsforlag 2016, 332 sid.

Forskning och kunskap om de nordiska väckelserörelserna har tagit viktiga steg framåt genom ett interdisciplinärt förhållningssätt och genom tätare samarbeten över nationsgränserna, som till exempel genom de resultat som har framkommit genom

nätverket NORDVECK. Ny forskning vederlägger, fördjupar eller kompletterar tidigare insatser.

Ett exempel på kompletterande forskning är Jens Rasmussens översikt av väckelsen på Fyn åren 1800–1840. Utan att polemisera kompletterar han bilden av en övergångsperiod i dansk kyrkohistoria, med relevans också för utvecklingen i de övriga nordiska länderna. Rasmussen beskriver syfte och inriktning med sin bok:

Målet med denne bog er at give en mere precis beskrivelse af indholdet i de vaktens lutherske religiøsitet. Den udfordrede præsteskabet og de øvrige sogne beboere. Særligt er det interessant at forholde sig till teologen P.G. Lindhardts opfattelse, at de vakte ikke er særlig lutherske. Denne bog vil framhæve, at de fleste vakte er lutherske. Det lutherske almindelige præstedømme udfoldes i de vaktens forsamlinger. De fleste vakte forbliver i den danske lutherske kirke. Det er derfor tale om en markant lægmandsbevægelse, som er væsentlig for Folkekirkens selvforståelse med fremhævelsen af lægmandsinflydelsen. (s. 11)

Rasmussens bok kompletterar tidigare forskning. Exempelvis Hanne Sanders har gjort en komparativ studie av väckelser i Fyns stift och i Skara stift och undersöker konfliktnivåer i tre typer av väckelser: präststyrda, lekfolksstyrda och lekfolksstyrda med egen sakramentsförvaltning. Rasmussen kompletterar bilden genom att beskriva de skiftningar i konfliktnivåer som väckelsen i Fyns stift genomgår över tid för Sanders olika typer. På motsvarande sätt kommenteras och kompletteras ett antal ytterligare forskarinsatser utifrån samhällsperspektiv, socio-ekonomiska perspektiv samt forskning om väckelsernas utbredning, religiösa karaktär och politiska betydelse. Rasmussen kompletterar dessa tidigare ansatser genom att betona att det lutherska draget, exempelvis i de väcktas praktik att läsa äldre andaktslitteratur, skapar en tydlig luthersk kontinuitet. Att förstå denna »luthersk fælleskultur» är nödvändigt för att kunna beskriva de väckta och deras lekmanaforsamlingar.

Boken är indelad i fyra huvudavsnitt (A–D) där det första och det sista i huvudsak beskriver det kyrkohistoriska förloppet före och efter den egentliga undersökningsperioden åren 1800–1840. Till förhistorien (avsnitt A) knyter Rasmussen utvecklingen från luthersk ortodoxi till en dansk statspietism med herrnhutism och tidig upplysningstid. I

efterspelet (avsnitt D) beskriver han hur de väckta delas upp i grundtvigianism och Indre Missionsrörelsen och hur dessa mer och mer fjärrar sig från varandra.

Själva forskningsinsatsen presenteras i två avsnitt (B och C). I den första (B) undersöks »Vækkelsernes indhold – belyst med fynske forhold og andagtslitteraturen». Rasmussen hävdar att väckelserna på Fyn hade ett tankegodt gemensamt med de tidigare väckelserna under 1700-talet. Genom att studera de väcktas andaktsböcker och lekmanapredikanternas egen litterära produktion och dess receptions-historia försöker Rasmussen påvisa den lutherska gemenskapskulturen:

Ud fra de fynske lægprædikanters oplysninger er det muligt at danne sig et skøn over de mest brugte andagtsbøger, som i hovedsagen stammer fra ortodoksiens og pietismens tid. Vigtige er Christian Madsens bogfortegnelse till herradsretten i Kerteminde i 1821 og Peder Larsen Skræppenborgs skøn over de anvendte andagtsbøger hos de vakte i opgivelser fra 1837 og 1854. (s. 81)

Rasmussen lyfter fram 23 olika postillor och andaktsböcker, utgivna i nyutgåva eller nyproducerade under perioden. Martin Luthers kyrko- och huspostilla utgiven i översättning år 1828 ges en särställning. Därefter görs en djupare analys av Peter Larsen Skræppenborgs text om »de gudelige forsamlinger» från år 1837. Här görs en litterär jämförelse med textens klassiskt retoriska drag. Rasmussen summerar med en systematisk genomgång av »den fælles religiøse lutherske kultur, som den ældre andagtslitteratur og lægprædikanternes egne skrifter udtrykker» (s. 134) Han ser det som en i de väcktas egen samtid delvis omtolkad Lutherförståelse med rötter tillbaka till 1600- och 1700-talen.

I det andra huvudavsnittet (C) samlar Rasmussen en rad kortare undersökningar på temat om »vækkelsernes opgør med den kirkelige elite». Som bakgrund hänvisar han till tolv tidigare egna undersökningar, i huvudsak publicerade åren 1996–2012.

Den första delundersökningen diskuterar olika idémassiga strömningar i samtiden och deras återverkningar på teologi och kyrkliga riktningar. Rasmussen menar att forskningen tidigare har sett väckelsen som en motreaktion mot det danska

rationalistiska statskyrkosystemet. Istället vill han förordna en kontinuitet och lyfta in romantikens betydelse. Rationalismen stod för upplysningens teologi, det praktiska förnuftet och etiken var autonomt mot Skriften och läran. Supranaturalismen betonade uppenbarelsens nödvändighet och Skriftens auktoritet, avskilt från det mänskliga förnuftet. Båda samverkade dock till en individualistisk religiositet präglad av samtidens romantiska strömningar, som också inbegrep en vurm för samhälle och nation. Kyrkan blev en gemensam kultursymbol.

Den andra delanalysen betonar väckelsens geografiska spridning under perioden, med början på Fyn under 1820-talet och fortsättning i resten av Danmark. I fokus för framställningen står de många rättsprocesserna mot de väckta fram till Christian VIII:s trontillträde år 1840. Därefter är det framför allt baptister som blir föremål för tvångsåtgärder tills den nya grundlagen antas år 1849. Mångfalden i väckelsens uttryck kan beskrivas utifrån de fyra riktningar som Rasmussen anger fanns verksamma i Köpenhamn: den herrnhutiska utifrån Brödramenigheten, den grundtvigianska utifrån Grundtvigs förkunnelse i Fredrikskyrkan, de väckta kretsarna kring C.C. Harmsen och Lars Jensen samt baptisterna.

Ett kortare avsnitt diskuterar de väcktas konservativt präglade protester mot enskilda prästers ändringar i nattvards- och dopritualet. Rasmussen sammanfattar sina slutsatser:

De vaktens ritualförståelse med den gamle sprogform, som de kendte fra andagtslitteraturen, var i praksis på flere måder forskellig fra den kirkelige elites ønske om en nænsom og språklig revision. Alligevel førte det ikke her i landet til et egentligt skisma, selvom det i perioder så truende ud. Det skulle senere vise sig, at diskussionerne om kring forholdet mellem lægfolks rituelle religiøse liv og elitens ritualønsker blev en proces, som mandede ud i en gensidig tilpasning. Det var netop tale om kontinuitet. De vakte lægfolk (med undantagelse af baptisterne) forblev inden for den officielle folkekirke. (s. 237)

Därpå beskriver Rasmussen de väcktas förhållande till N.F.S. Grundtvig och J.C. Lindberg. Detta avläser Rasmussen genom Lindbergs artiklar i *Nordisk Kirke-Tidning* åren 1833–1840 och genom Lindbergs resor till de väckta i syfte att samla underskrifter till petitionen för att behålla Pontop-

pidans katekesförklaring och för att anmoda att sockenbandet upplöstes. Vid denna tid var inte mot-sättningarna så stora som de sedan skulle komma att bli.

Ett sista mindre avsnitt diskuterar sambandet mellan den politiska utvecklingen och behandlingen av religiösa minoriteter i Danmark under perioden. Här kommer även judar, mormoner och katoliker in även om huvudframställningen fokuserar på de kyrkotrogna väckelserna och de separatistiska baptisterna. Rasmussen betonar starkt den historiska kontinuiteten till att den absoluta majoriteten av danskar varit statskyrkan trogen in i modern tid.

Rasmussen har alltså publicerat en rad inbördes olika studier i syfte att komplettera bilden av en dynamisk period i danskt kyrkoliv. Tyngdpunkten finns i urvalet av de 23 mest använda andaktsböckerna och deras gemensamma lutherska grund trots olika drag av ortodoxi, pietism och herrnhutism. Analysen av materialet skulle dock med fördel ha kunnat utvecklas ytterligare, nu lämnas mycket åt läsaren att själv reflektera över det i huvudsak refererande innehållet.

I den andra analysdelen infogas en rad olika utredningar, vilket ibland leder till onödiga upprepningar. Bitvis tappar framställningen fokus på uppgiften. Samtidigt genomförs diskussionen konsekvent och ger de kompletterande bilder till tidigare forskares insatser som Rasmussen har haft ambitionen att presentera.

Boken väcker frågor kring likheter och skillnader mellan utvecklingen i de olika nordiska länderna. De yttre förhållandena med lagstiftning och kontinental påverkan är påfallande lika mellan de båda kungarikena i Norden. Rasmussen kommenterar särskilt frågan om väckelsens lojalitet gentemot den nationella statskyrkan i Danmark, medan det i Sverige skapas relativt stora fristående kyrkosamfund.

HANS ANDREASSON

Arne Bugge Amundsen (red.)

VEKKELSENS MØTESTEDER. (Bibliotheca Historica-Ecclesiastica Lundsensis 57)

Lund: Lunds universitets kyrkohistoriska arkiv (LUKA) 2014, 265 sid.

Det nordiske netværk for forskning i religiøse vækkelser – NORDVECK – har eksisteret siden 1999. Det afholder konferencer, og denne bog, *Vekkelsens møtesteder*, rummer indlæg fra en konference i 2011. Bogens forfatterskare viser, at flere af de oprindelige forskere i netværket stadig er aktive, men at der også er kommet nye til. Og ud fra bogen at dømme domineres netværket dels af teologer, dels af forskere fra Norge, Sverige og Finland.

Temaet for bogen, vækkelsens mødesteder, er godt, fordi vækkelse ikke er bundet til kirkerummet, som megen anden kristen praksis. Temaet udtrykker også et ønske om at se vækkelse som et kollektivt fænomen. Det er altså ikke kun et spørgsmål om den enkeltes vækkelse. Det er således spændende at se, hvilke rum, de vakte mødtes i, og hvordan de her gav deres vækkelse form. På den måde indgår bogen i en moderne trend blandt historikere for at undersøge det rumslige. Samtidig kan det nordiske blive en måde at operationalisere den transnationale interesse, som findes hos mange af vor tids forskere som en kritik af for nationalt begrænsede spørgsmål.

Vækkelsen i Norden i 1800- og 1900-tallet optræder ofte som specielle vækkeshistorier i hvert af de nordiske lande, ikke sjældent opkaldt efter den person, som man mener har startet vækkelsen, f.eks. haugianerne i Norge og laestadianerne i Sverige, eller med navnet på den aktuelle forening som Indre Mission i Danmark eller Pingstrørelsen i Sverige, for nu at tage nogle af de vækkelser, som behandles i bogen. Disse vækkelser placeres ofte i nationale historieskrivninger, hvilket også er tydeligt i denne nordiske bog. I 14 artikler møder vi forskellige vækkelser i Norden.

Hvis jeg trods dette skal forsøge at se fællestræk i den nordiske vækkelse, så var to rum vigtige: hjemmet og et nybygget hus (missionshus, bedehus eller lignende). Hjemmet blev anvendt af haugianerne frem til midten af 1800-tallet, derefter